

PIRMIE DŽEZA MŪZIĶI UN VIŅU LOMA TURPMĀKAJĀ DŽEZA ATTĪSTĪBĀ LATVIJĀ

Indriķis Veitners

Kopsavilkums

Raksts veltīts pirmajiem Latvijas džeza mūziķiem, aplūkojot to ieguldījumu džeza aizsākumos Latvijā un pēctecību – kādā veidā pirmo Latvijas džeza mūziķu darbība ir atbalsojusies un iespaidojusi vēlāko Latvijas džeza attīstību līdz pat mūsdienām.

Latvijas džeza attīstību neapšaubāmi ietekmējuši politiskie un vēsturiskie notikumi (Otrais pasaules karš, PSRS un Vācijas okupācijas un uzspiestā komunistiskā ideoloģija). Neskatoties uz tiem, džeza pionieru darbība turpinājās arī vēlāk, lielā mērā nosakot tālāko džeza attīstību Latvijā. Tomēr joprojām ir daudz nezināmā, un šo mūziķu vēlākā darbība līdz šim dziļāk nav tikusi pētīta.

Īpaši saistošs ir jautājums par pirmo džeza mūziķu likteni pēc 1940. gada okupācijas, sekojošajās politiskajās un vēsturiskajās kolīzijās. Pēc monogrāfijas *Latvijas džeza vēsture 1922–1940* iznākšanas 2018. gadā ir parādījusies arī jauna, iepriekš nezināma informācija par vairākiem Latvijas džeza pionieriem.

Jaunas liecības par džeza mūziķiem Latvijā starpkaru periodā.

Savulaik par labāko džeza pianistu Latvijā tika uzskatīts **Džeks Mihaļickis** (1908–1941). Par spīti īsajam un ļoti traģiskajam liktenim (viņš gāja bojā jau pašās pirmajās nacistiskās Vācijas okupācijas dienās), Mihaļicka kā džeza pianista slava tolaik bija leģendāra, līdz ar to viņš pelnīti var tikt uzskatīts par vienu no nozīmīgākajiem pirmajiem Latvijas džeza mūziķiem. Mihaļicka, Saulespurēna un Troica izveidotā *Bāra trio* ieskaņojumi ir vieni no kvalitatīvākajiem Latvijas agrīnā džeza paraugiem.

Mūzikas izdevniecības *Jersika Records* 2020. gadā izveidoja dokumentālo filmu *Pie klavierēm – Džek Michalicky! Pirmais zināmais Latvijas džeza pianists*, kas ir skatāma vietnē *Youtube*. Filmā redzams īss mēmā kino fragments (domājams, 20. gs. 30. gadu sākums), kurā redzama balle Rīgā – dejojāji un džeza orķestris. Video labi redzama raksturīga bundzinieka spēles tehnika, ar roku tušējot šķīvi, kā arī džezam raksturīgs instrumentārijs.

Džeza mūziķu darbības turpinājums Latvijā PSRS okupācijas laikā

Kā nozīmīgākie Latvijas džeza mūziķi starpkaru periodā, kas darbojušies arī vēlākajos laikos, jāmin trompetists Voldemārs Lācis, saksofonists Oskars Saulespurēns, bundzinieks Verners Troics un vibrafonists Eduards Ābelskalns.

Visvaldis Lācis (1909.–1985.), kurš aktīvi spēlēja dažādos orķestros līdz pat 50. gadu nogalei, bija viens no nedaudzajiem, tiešām kompetentajiem džeza speciālistiem Latvijā pēckara periodā. Viņa arhīvā atrodami džeza žurnāli *Metronome* un *Melody Maker*, nošu un instrumentu katalogi, sarakste – vēstules ar ārvalstu izdevniecībām, kā arī notis,

kas apliecina Lāča informētību par džeza norisēm pasaulē. Diemžēl tā laika politiskajā realitātē, kad džeza mūzika bija nosacīti “puslegālā” statusā, Lāča zināšanām nebija pielietojuma, un Latvijas džeza jaunā paaudze, kas tieši tolaik aktīvi sāka darboties, ne vienmēr pilnvērtīgi novērtēja veco mūziķu pieredzi. Tomēr Lācis pelnīti uzskatāms par vienu no figūrām, kas vieno pirmās neatkarības un vēlāko paaudžu Latvijas džeza mūziķus.

Lāča kolēģis, saksofonists **Oskars Saulespurēns** (1906–1998) arī ir leģendāra personība, viens no pirmajiem latviešu profesionālajiem saksofonistiem, kurš 30. gados spēlēja praktiski visos vadošajos tā laika populārās mūzikas orķestros. Pēc kara Saulespurēns spēlēja dažādos Rīgas restorānu orķestros. Līdzīgi Lācim, arī Saulespurēns ir intensīvi vācis un izplatījis materiālus par džežu, tai skaitā pārtulkojis Džina Krupas (*Gene Krupa*) *Džeza bungu skolu* – mācību grāmatu, iespējams, pirmo džeza sitaminstrumentu mācību līdzekli latviski, kā arī *Klarnetes spēles skolu*, kas pār fotografētā veidā bija viens no nedaudzajiem tolaik pieejamajiem izziņas līdzekļiem par džežu.

Latvijas džeza pionieris, bundzinieks **Verners Troics** (1912–1987) 30. gados spēlēja sitaminstrumentus Y.M.C.A. kapelā, muzicējis V. Jansona un O. Stroka orķestros, kā arī *Bellaccord* orķestra ieskaņojumos. Troics ar savu svingojošo džeza spēles manieri ir dzirdams *Bāra trio* ieskaņojumos kopā ar Mihaļicki. Pēc kara Troics bija viens no nedaudzajiem pirmskara bundziniekiem ar skaidru izpratni par džeza stilistiku un manieri, kā arī atbilstošu spēles tehniku, kurš arī labprāt dalījies ar savām zināšanām ar jauno paaudzi.

Tomēr no pirmskara laika džeza mūziķiem visilgāk un redzamāk darbojies **Eduards Ābelskalns** (1914-1982) – iespējams, pirmais latviešu vibrofonists, daudzu estrādes orķestru un ansambļu dalībnieks, kurš spēlējis gan *Bellaccord Electro* orķestrī, gan leģendārajā Latvijas Radio džeza sekstetā, gan REO. Ābelskalna skanējuma un manieres paraugs ir ievērojamais ASV džeza vibrofonists Laionels Hemptons (*Lionel Hampton*), kura raksturīgais “ātrais” vibrato labi dzirdams Ābelskalna spēlē, turklāt Ābelskalnam piederēja tolaik vienīgais amerikāņu firmas *Premier* vibrafons Latvijā. Ābelskalna darbība Latvijas populārajā mūzikā bija diezgan ilga un veiksmīga, domājams, ka to lielā mērā tomēr noteica arī vibrofona kā specifiska instrumenta niša. Lieliskais *Premier* instruments savienojumā ar ļoti profesionāla mūziķa spēli bija faktori, kas nodrošināja Ābelskalnam stabilu vietu gan Radio sekstetā, gan REO un citos orķestros daudzu gadu garumā.

Secinājumi

Tie Latvijas džeza mūziķi, kuriem izdevās izdzīvot laiku maiņās un smagajos vēstures griežos 20. gs. 40. gados, vairumā gadījumu turpināja savu darbību arī 50. gados, ietekmējot tālāko Latvijas džeza attīstību, lai arī tai šķēršļus lika ideoloģiskie ierobežojumi, ievērojami apgrūtinātā informācijas ieguve par džeza aktualitātēm, kā arī jaunās mūziķu paaudzes atšķirīga izpratne un pieeja džezam, kas bija saistīta ar modernā džeza attīstību. Vecās paaudzes – 30. gadu mūziķi pamatā bija svinga stila pārstāvji, kas bija veidojušies pavisam citā mūzikas estētikā. Modernie džeza virzieni kā bībops un kūls nereti izpelnījās visai noliedzošu attieksmi no šo mūziķu puses, turpretī jaunās paaudzes pārstāvji 30. gadu *Bellacord* skanējumu bieži uzskatīja par neglābjami novecojušu.

Noteikti jāņem vērā arī ļoti skarbā dzīves pieredze, kā rezultātā daudzi iepriekšējo laiku mūziķi gluži vienkārši baidījās atklāti spēlēt džezu – mūziku ar neskaidru oficiālo statusu, kuras dēļ dažs pat bija cietis no represijām, tādēļ izvēlējās mierīgāku ceļu – restorānus, deju orķestrus klubos vai arī pedagoģisko darbu. 30. gadu skanējums un pieredze vēlāk vairs nešķita aktuāli, un, iespējams, tas ir iemesls, kādēļ vairums “vecu” mūziķu dzīves nogalē pamatā darbojās restorānu ansambļos, kuru repertuārs vairāk atbilda viņu izpratnei par džeza skanējumu. Šie aspekti, kā arī izdzīvojušo mūziķu nelielais skaits mazināja iepriekšējās paaudzes ietekmi, un, sākot ar 50 gadu beigām Latvijas džezā sāka darboties jauna džeza mūziķu paaudze, kas izteikti centās sekot ASV džeza attīstībai un paraugam.

Pētījuma laikā atklājās arī jauni fakti – negaidītu informāciju sniedza Rīgas džeza kluba aktīvistis Boriss Mohirs, kurš apmēram 1980. gadā Rīgas džeza klubā bija noorganizējis Latvijas džeza mūziķu – veterānu koncertu. Koncertā piedalījušies Oskars Saulespurēns, Verners Troics un vairāki citi vecākās paaudzes džeza mūziķi. Diemžēl nekāda tuvāka informācija par šo koncertu nav saglabājusies, taču acīmredzot tā ir bijusi pēdējā Latvijas džeza pionieru kopīgā publiskā uzstāšanās, unikālu liecība par Latvijas džeza pašiem aizsākumiem un turpinājumu līdz pat mūsdienām.